

Szöke Béla Miklós

Az avar – frank háborúk kezdete

A 790. év különösen eseménytelen, békés esztendő a Karoling birodalom életében, semmiféle hadi esemény nem zavarja meg, Nagy Károly király szinte az egész évet Wormsban tölti. Életrajzírója, Einhard is csak annyit tart érdemesnek évkönyvében feljegyezni, hogy ebben az évben fogadja a „hunok” követeit, a maga képviselőit pedig azok „fejedelmeihez” küldi. A megbeszélés tárgya királyságaik határa. Einhard szerint az „*e körüli vita és egyet nem értés lett aztán az oka és eredete annak a háborúnak, amit hamarosan velük szemben viselt*” (*Ann. qui dicuntur Einhardi*, a. 790 [RAU I. 58]).

Károly a következő év tavaszán felkerekedik, és seregével együtt Regensburg alá vonul. S miután ott a frankokkal, szászokkal és frízekkel tanácsot tart „*az avarok túlságosan is nagy és elviselhetetlen gaztettei miatt, melyeket a szent egyház és a keresztény nép ellen követtek el*” (*Ann. regni Francorum* a. 791 [RAU I. 58]), s mert követei révén ezért semmiféle elégtételt nem kapott, hadjárat mellett dönt: Isten segítségével az avarok ellen vonul.

Követjárás a Lippe forrásánál tartott birodalmi gyűlésen

Nagy Károly hadjárata azonban koránt sem előzmény nélküli, s nem is indul olyan spontán módon, mint ahogy azt a fentiekből vélhetnénk. Közel egy évtizeddel korábban, amikor Károly még a felkelő szászok vezérével, Widukinddal vív váltakozó kimenetelű, véres küzdelmeket, kerül a frank király először kapcsolatba az avar kagánnal. 782 tavaszán vagy kora nyarán a Lippe forrásánál tartott birodalmi gyűlésen találkozik a kagán és a jugurru követeivel, ahol a szászok — Widukind nélkül — és a normannok küldöttei, Sigifrid király — aki az előző években befogadta Widukindot — követei Halptannal az élen szintén megjelennek (*Ann. regni Francorum* a. 782 [RAU I. 42]; ABEL–SIMSON 1888, 425; DEÉR 1965, 724).

A hivatalos frank évkönyvek 782-ben sem az avar követjárás okáról, sem eredményéről nem tudósítanak, egyedül az Einhard-féle évkönyv utal a tárgyalások békét kereső jellegére (*Ann. qui dicuntur Einhardi* a. 782 [MGH SS I. 61]: *velut pacis causa*). Bóna István szerint az avar fejedelmek küldöttei azért jelennek meg Nagy Károly előtt, mert a frank király avar érdekeket sértett meg, amikor „a szászok mögött keleten élő, részben az avarok névleges uralma alá tartozó szláv törzsekkel kapcsolatba került, s a surlódások ezen a ponton is elkezdődtek. Ezért aztán aligha ok nélküli, hogy már 783-ban (sic!) avar határőrség jelent meg az Enns folyónál” (BÓNA 1984, 338). Avar határőrök megjelenését azonban tévesen teszi Bóna István 783-ra, a vonatkozó források ugyanis, az *Ann. S. Emmerammi maiores* a. 783. (MGH SS. I. 92) kivételével 782-ben említik egy avar sereg felvonulását — s nem avar határőrség létesítését(!) — az Ennsnél; a Szt. Emmeram szerzetese azonban Hildegard királynő halálát is egy évvel későbbre, 784-re teszi, ezért előző évi adatát is korigálni kell (ABEL–SIMSON 1888, 426, Anm. 4). Szádeczky-Kardoss Samu következtetését tehát, miszerint „teljesen kizárni annak a lehetőségét mégsem szabad, hogy két egymást követő évben is sor került avar erődemonstrációra” (SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 270) tévesnek kell tartanunk, nem támasztja alá hiteles forrás.

Az avar határ már a 8. század elején az Ennsnél húzódik, aminek biztosításához nyilvánvalóan valamekkora állandó őrség is ott tartózkodik (SZÖKE 2004, 182–183). Ezt 782-től legfeljebb megerősítik, de bizonyosan nem ekkor létesítik. Azok a bonyolult összefüggések, amiket az avar követség megérkezése Károlyhoz és egy avar sereg feltűnése az Ennsnél, továbbá III. Tassilo viszonyának alakulása Károllyal és az avarokkal jelenthettek, sajnos örökre sötétségben maradnak, csak annyi biztos, hogy egyfajta nyugtalan mozgás uralja ekkor a keleti határt (ABEL–SIMSON 1888, 426, Anm. 4).

Bóna István szerint az avarokat Károly szláv alattvalóik feletti névleges uralmukban sérti meg, amikor beleegyezésük nélkül kapcsolatba lép velük, ezért jelennek meg követek a Lippénél. Csakhogy az Elba és Saale közti szorabok a birodalmi gyűlés után törnek be a szomszédos Thüringiába és szász földre, és nem Károly felbujtására, hanem éppen ellenkezőleg, a frank király ellen lázadva. Károlyt a szláv lázadás híre azt követően éri, hogy július 28-án Hersfeldben adományokat tesz, majd átkel a Rajnán, hogy törzsterületére, Francia tartományába vonuljon. Parancsára egy frank sereg indul ellenük, Adalgis kamarás, Gailo marsall és Worad örgróf vezetésével s a király elrendeli, hogy — ekkor először — egy szász kontingens is csatlakozzon hozzájuk.

Károly besorozó parancsa széleskörű ellenállást vált ki a szászok körében. Felkelés tör ki, aminek élére újra Widukind áll. Ennek hírére a király rokona, a ripuari frank Theoderich gróf — ugyanaz, aki 791-ben, az avarok ellen felvonuló had északi szárnyának egyik vezére lesz — sereget gyűjt, de a szlávok ellen küldött sereg vezetői is, miután tudomást szereznek a szász felkelésről, irányt változtatnak, s a Süntel hegységnek összetalálkoznak a hozzájuk siető Theoderich hadnépével. S bár megegyeznek a támadás összehangolásában, Adalgis és társai abbéli félelmükben, hogy ha győznek, mégsem övék lesz a dicsőség, előkészítés nélkül a szászokra támadnak. Megsemmisítő vereséget szenvednek, Adalgis és Gailo, négy további gróf és húsz másik előkelő férfi marad a csatatéren (az eseményekről részletesen *Ann. qui dicuntur Einhardi* a. 782 [RAU I. 42–44]). Ekkor Károly is a szászok ellen fordul, de már nincs kivel harcolni, Widukind újra a dánokhoz menekül, a magukra hagyott felkelők pedig a király elé járulnak. A frank uralkodó azonban a keresztény térítéssel szembeni makacs ellenállás és Widukind támogatása miatt kegyetlen büntetést mér ki rájuk: az Aller melletti Verdenben egy nap alatt 4500 szászt fejeztet le (*Ann. regni Francorum* a. 782 [RAU I. 42]). Károly még az év vége előtt elhagyja a szász földet és a karácsonyt már a Mosel melletti Diedenhofenben tölti (egyes vélekedések szerint ekkor állítja ki azt a fegyverkereskedelmet korlátozó oklevelet, amit 781–791 közé szokás keltezni, vö. ABEL–SIMSON 1888, 434). Erre Widukind vezetésével újra fellobban a felkelés lángja. 783-ban a háború két legjelentősebb ütközete zajlik le Detmoldnál és a Haasénél, ezért 784–785 telén Károly maga is Szászországban harcol és pusztítja az országot. Az ellenállás összeomlik, Widukind sógorával, Abbioval a Reims melletti Attygny-ban megkeresztelkedik. Nagy Károly ennek örömeire három napos hálaíma elrendelését kéri a pápától, a birodalmi évkönyvek pedig arról tudósítanak, hogy a frankok az egész szász földet alávetették

(*Ann. regni Francorum* a. 785 [RAU I. 48]; HELLMANN 1965, 710; LAST 1978, 114; LÖWE 1987, 141–142).

Bóna Istvánnal ellentétben Szádeczky-Kardoss Samu úgy véli, inkább az Itáliából kiinduló frank támadások voltak az avar fejedelmek követküldésének okai (SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 269), bár konkrét előzményt nem tud megnevezni. Nem véletlenül, hiszen miután 773–774-ben Károly volt apósa, Desiderius langobard király országát elfoglalja, majd Friaulban a Hrodgaud vezetésével a frank fennhatóság ellen (775–776) kitört lázadást leveri, amiért az abban tevékeny Aio gróf több más előkelőséggel az avarokhoz menekül, a 80-as évek végéig szinte teljesen elnémulnak a források, nem történik semmiféle hadi esemény.

A felkelést szervező, neve alapján gót gyökerekkel rendelkező Hrodgaud Friaulból kiindulva kísérel meg a langobard királyi trónra törni, aminek az erősen gentilis kötődésű friauli langobard nemzetségek rokoni kapcsolatai alapján potenciális várományosa lehet. Friauli volt a langobard királyi testvérpár, Ratchis és Aistulf, s innen származik a frank uralom végén Itália királyává emelt I. Berengár is. Az avarokhoz menekülő Aio a milánói herceg, Percharit példáját követi, aki apja, Aripert halála után, 661–662-ben talál menedéket az avaroknál (*Paulus diaconus, Historia Langobardorum* IV 51, V 2; KRAHWINKLER 1985, 123–145; Berengár elődeiről: WERNER 1965, 133–137). Semmi alapja nincs azonban Bóna István feltevésének, hogy a friauli események miatt az avarok és Nagy Károly birodalma között a „súrlódás 776-ban délnyugaton, a langobard – szlovén határzónában kezdődött” (BÓNA 1994, 68). Ellenkezőleg, Aio befogadása éppen azt bizonyítja, hogy Friaul nemességének jó a kapcsolata az avarokkal. Aionak más befolyásos germán előkelőkkel együtt nem kis szerepe lehet abban, hogy az avar kagán 796-ban meghódoljon és kiegyezzen az itáliai alkirályal, Pippinnel, akinek Aio ekkor kerülhet „fogságába”. A Pippin kíséretében lévő Paulus diaconus — aki friauli rokonsága révén évtizedek óta ismerheti Aiot —, járhat közben azért, hogy az itáliai alkirály a korábbi lázadásban való részvételért megbocsásson neki. Egy 799. február 2.-án kibocsátott oklevél szerint pedig még korábbi birtokait is, melyek Friaul, Vicenza és Verona területén feküdtek, visszakapja (KRAHWINKLER 1985, 139–141; a forrásokhoz ld. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 268).

Deér József szerint az avar követjárás szorosan összefügg az Enns-határnál kialakult feszültséggel, ahol az avarok — anélkül, hogy bármiféle kárt okoznának — nagy sereggel vonulnak fel (*Ann. Iuvavenses maximi* a. 782 [MGH SS XXX, 2; 734]: *Hunorum exercitus magnus venit et nihil nocuit; Ann. S.*

Emmerami maiores a. 783 [MGH SS XXX. 735]: *Huni ad Enisam venerunt, sed ibi nocuerunt nihil* [magyarul: SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 270]). A feszültség kiváltó oka, hogy III. Tassilo előző évben Wormsban 12 előkelő túszt állításával megerősíti hűbéreskűjét (*Ann. regni Francorum* a. 781 [RAU I. 40]), aminek fejében a Martell Károly által 725–728-ban elvett ingolstadti és lauterhofeni udvarházakat visszakapja; de ez már nem egy megújított barátságot megerősítő ajándék, hanem az addig tisztán személyes kapcsolatot felváltó vazallusi viszony dologi kifejezője (vö. REINDEL 1981, 174; DOPSCH 1999, 159). S bár Bajorország látszólag továbbra is független, ettől kezdve Nagy Károlynak döntő szava van a bajor belügyekben.

Az avarok azonnal érzékelik a megváltozott jogállást, s mivel veszélyeztetve látják nyugati határuk biztonságát és a bajorokkal korábban kialakított kapcsolatrendszerük szilárdságát, a diplomácia közvetett eszközei mellett közvetlen katonai nyomásgyakorlással is kifejezik aggodalmukat (az Enns-határ kialakulásáról részletesen ld. DEÉR 1965, 742–754; SZŐKE 2004, 182–184). S míg az alig pár évvel korábban, III. Tassilo kolostoralapítását Kremsmünsterben (777) egyáltalán nem tekintették ellenük irányuló agresszióknak (az alapító levél hitelességével kapcsolatban felmerült kifogásokról ld. DEÉR 1965, 746–747), most a határ menti felvonulással demonstrálják, hogy az Ennstól keletre fekvő térséget továbbra is tartós ellenőrzésük alatt kívánják tartani, még ha egyelőre *nihil nocuerunt*, azaz semmit nem is ártnak, s a határ biztosításán túl nem szándékoznak háborúba keveredni a szomszédal (hasonlóképpen GIESLER 1997, 16). Ezt a szándékot erősítik meg az avar kagán és jugurru követői a Lippénél tartott birodalmi gyűlésen lefolytatott béketárgyalással, elismerve ezzel az aktussal egyúttal azt is, hogy a határt túloldalát többé nem a bajor, hanem a frank érdekszférába tartozónak tekintik (DEÉR 1965, 755).

Deér József nyomán Walter Pohl még egyértelműbben összeköti a fenti eseményeket, s olyan koncentrált avar akcióról beszél, ami — az Ennsnél kialakult *limes certus* megvédésére — egyszerre tartalmazza az avar fejedelmek békeajánlatát és fenyegetését is (POHL 1988a, 314).

Összefoglalóan tehát megállapíthatjuk, a 782. évi követjárás az első jele annak, hogy az avar kaganátus vezetői — még ha a források korábbi hallgatása azt a látszatot is kelti, hogy eddig Csipkerózsika-álmukat aludták — élénken figyelik a határaikon kívüli eseményeket, és a józan önvédelem reflexével reagálnak a mind félelmetesebben megerősödő új európai hatalom, a Karoling-birodalom most első ízben őket is megérintő expanziós politikájára. A Lippe menti béketár-

gyalások és a bajor határ megerősítése közötti szoros időbeli egybeesés azt a magyarázatot erősíti, hogy az avarok a bajor belpolitikában bekövetkezett változásokra reagálnak a diplomácia közvetett és a határ menti katonai demonstráció közvetlen fegyverével.

A kagán és jugurru „kettőse”

Ez a politikai józanság annál inkább figyelemre-méltó, mert az avar kaganátus belső hatalmi szerkezete ekkor már korántsem olyan monolitikus, mint volt a korai avar időszakban. Az avar történelem végnapjaival foglalkozó történészek sora számára mellékes hírtértékű, pedig a későbbi események tükrében döntő jelentőségű, hogy Nagy Károlyhoz nem csak a kagán, azaz a legfőbb avar méltóság, hanem a kagán és a jugurru követői mennek tárgyalni. Van, aki ezt úgy értelmezi, hogy a kagán-jugurru méltóságpár egy kazár típusú, szakrális kettős királyság uralkodóit jelzi az avaroknál, ezért a közös követküldés (ALFÖLDI 1933; DEÉR 1965, 758–763). Más szerint nincs szó a hatalom és vezetés ilyen megosztásáról a késő avar kori forrásokban (BÓNA 1984, 334), s vannak még szkeptikusabbak is (ERDÉLYI 1982, 197; POHL 1988a, 293–300; POHL 1988b, 271).

A sztyeppe birodalmak életében nem ritka a hatalommegosztás, majd ennek következményeként a részterületek önállósodása, végül újabb birodalmak születése. A katonai és adminisztratív feladatok megosztását azok a hatalmas térségek válthatják ki, amelyek felügyeletét az uralkodó dinasztia egyre inkább önállósuló tagjai látják el. De siettetik az egyszemélyes hatalomgyakorlás megosztását az örökösödési kérdések, a számos feleségtől származó gyermek és a vérrokonok népes családjának hatalmi törekvései, esetleg a birodalmon belüli etnikai csoportok fölé helyezett helytartók elszakadási mozgalmi (ahogy erre az avarok esetében is találunk példát, vö. *Miracula Sancti Demetrii* II [5] 286: „*Ezek után külön népként kezelte őket* [ti. a 618 körül Illyricumban hadifogságba esett és avarokkal keveredett keresztény nép hatvan évvel későbbi utódait] *az avarok kagánja, s a nép* [ti. az avarok] *szokásának megfelelően vezetőt rendelt fölébük, név szerint Kubert*” [SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 220]), végül pedig az uralkodó dinasztia karizmájának gyengülése is (POHL 1988a, 294–295).

Általában a fenti okok egyike, esetleg több együttesen jellemzik a győzelmes birodalomalapítást követő időszakot, amikor az uralkodó dinasztia „siker-telensége” végül a hatalom kompromisszumos megosztásához, „kettős fejedelemség”-hez vagy oligarchikus vezetőréteg kialakulásához vezet (vö. DEÉR 1965, 761–762, honfoglaló magyar, besenyő és nyugati türk

példákkal), ahogy ez — a 680-as éveknél bizonyosan később — az avaroknál is bekövetkezik. 663 körül ugyanis még maga a kagán vezeti seregét Friaul ellen, amikor Grimoald, langobard király az ellene lázadó friauli Lupus herceggel szemben — elkerülendő a polgárháborút — az avar kagánt kéri meg, hogy vonuljon Friaulba. Ő ezt meg is teszi, s változatos kimenetelű, több napos csatában legyőzi a friauli herceget (*Paulus diaconus, Historia Langobardorum* V 18–21 [SZÁDECZKY-KARDOSS 1998 217]; DEÉR 1965, 759). És még 678 táján is csak az avar kagánt értesíti a bizánci császár arról, hogy békét kötött az arabokkal, miután azok hosszú évekig sikertelenül ostromolták Konstantinápolyt (a vonatkozó forrásokadatokat ld. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 221–222).

Míg a zsuán-zsuán eredetű *kagán* cím csak az ennek birtoklására jogosító karizmatikus klánból származó avar fejedelmet illeti meg (a kérdésről legutóbb részletesen DOBROVITS 2001 a korábbi szakirodalommal), a késői avar korban feltűnő *jugurru*s ebben az időben sehol másutt nem ismert méltóság. A kagán vagy kán utáni második fejedelmet az egyes sztyepei népeknél mindenütt másként nevezik — a kazároknál *bég* vagy *iša*, a bulgároknál *kapkán*, a türköknél *yabgu*, *šad ti-ör* kagán, s a magyaroknál *gyula* —, és ezek a méltóságnevek eltérő jelentésben más népeknél is megvannak. A *jugurru*s ellenben csak a Belső-Ázsiában a 9–13. században uralkodó mohamedán karahánidáknál kerül elő *juyrus* alakban (POHL 1988a, 299). Itt egy fokkal a *qayan* alatt áll, viselője közrendű emberek közül kerül ki, s a rangot idegen népből származó nem nyerheti el, bármily kiváló is; a rang leginkább az abbaszida vezírségnek felel meg (POHL 1988a, 297). S bár ennek a méltóságnak „tagadhatatlanul van valami szakrális jellege, a rendelkezésre álló források nem elegendőek ahhoz, hogy vele kapcsolatban szakrális, kettős királyságról beszéljünk” (LIGETI 1986, 146–147).

A kagán mellett feltűnő *jugurru*sról először 782-ben olvashatunk, amikor *Caganus et Iugurru*s, *princeps Hunorum* (*Ann. Laurissenses* a. 782 [MGH SS I. 162]) követeket küldenek Nagy Károlyhoz, utoljára pedig 796-ban, amikor alattvalóik megölik őket (*Ann. Laureshamenses* a. 796 [MGH SS I. 182]: *Chagan seu Iugurro [...] a suis occisis*). A két időpont között ugyan máskor nem említik őket együtt — ami különösen a 791. évi hadjárat után feltűnő —, a kettő között elég hosszú idő telik el ahhoz, hogy kettősükben az alkalmi hatalommegosztásnál szilárdabb hatalmi konstrukciót tételezzünk fel. A kompromisszumként létrejött „kettős hatalom” tartósságát érzékelteti, hogy első válságos helyzetében fellobbannak a harcok. A 795–796. években már az évkönyvekben is dokumentált, de feltehetően régebb óta dúló „polgárháború”-

ban övéi által meggyilkolt kagán és *jugurru*s után a megölt helyett új kagánt igen, *jugurru*s után azonban már nem választanak — vagy ha igen, annak hatalma meg sem közelíti elődjét, beleolvad a *principes Hunorum* csoportjába.

Az első avar – frank fegyveres konfliktusok

788 mozgalmas év, nemcsak a bajor III. Tassilo fejedelemnek az ingelheimi birodalmi gyűlésen történő elítélése, hanem négy jelentősebb hadi esemény miatt is, amelyekről — éppen Tassilóval sejtetett összefüggésük miatt — részletesebben is beszámol az *Annales regni Francorum*. Az első háború a langobardok, nevezetesen a spoletói Hildebrand herceg és Beneventum hercege Grimoald, illetőleg a görögök között tör ki. Előbbiek megsegítésére Károly Wineghisust küldi ki, akivel együtt ki is vívják a győzelmet. Azután a még Itáliában tartózkodó frankok egy helyen, melynek a neve hiányzik a kéziratokból, az avarokkal is megütköznek, amiből utóbbiak csúfosan menekülve, győzelem nélkül térnek haza. Egy harmadik ütközetre a bajorok és avarok között az Ybbs-mezőn (*in campo Ibose*) kerül sor, ahol Károly király küldöttei (*missi*) Grahammanus és Audaccrus „néhány” frankkal vesznek részt, s ismét a frankok és bajorok győznek. Erre fel egy negyedik ütközetet az avarok kezdeményeznek, hogy az elszenvedett vereséért revánst vegyenek. Ám Károly király küldöttei újra fényes győzelmet aratnak, a menekülő barbárok között nagy vérfürdőt rendeznek, közülük sokan a Dunába vesznek. Mindezek után Károly király személyesen is Regensburgba megy és meghatározza a határokat és örgrófságokat (*finis vel marcas Baioariorum*), „*hogy az Úr védelmében az avarokkal szemben sérthetetlenek legyenek*” (*Ann. regni Francorum* a. 788 [RAU I. 54–56, magyarul: SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 274–275]; ugyanerről tömörebben Alcuinnál olvashatunk: *Alcuin, Epist.* 7 [SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 276]).

A birodalmi évkönyvíró az ütközetekről szóló beszámolóhoz végül hozzáfűzi, „*mindezt Tassilo és gonosz felesége, az Istengyűlölő Liutberga tervezték el alattomosan*” (*Ann. regni Francorum* a. 788 [RAU I. 54–56]). Mivel a harci események leírása előtt az évkönyvíró részletesen beszámol Tassilo elítéléséről — amiért legalábbis érdemes gyanúperrel élni, nem egyfajta utólagos magyarázattal, tendenciózus indoklással van-e dolgunk — Bóna István és Walter Pohl igaznak tartva a vádat úgy vélik, 788-ban egy széles anti-Karolyal ellenséges bajor nemesek, a beneventumi langobard hercegség, az adriai tengerparton a velencei öböltől Isztriaig érő érdekszférán át Bizánc és az avarok (BÓNA 1984, 338; POHL 1988a, 314). A

gondolat már a 19. századi történetíróknál is felmerült; voltak, akik nemcsak Tassilo és a görögök szövetségét tételezték fel, hanem egyenesen görög – avar – bajor – beneventumi szövetségről beszéltek (vö. ABEL–SIMSON 1888, 620, Anm. 3). A feltevést egyes források látszólag alá is támasztják (pl. *Ann. Laureshamenses* a. 788 [MGH SS. I. 33] és *Ann. Nazariani* a. 788 [MGH SS. I. 44]), de a birodalmi évkönyvek (*Ann. Laurissenses*, *Ann. qui dicuntur Einhardi*, *Einhardi Vita Karoli*) csak az avarokkal való szövetségről beszélnek, ezt olvassák Tassilo fejére, bár nyilvánvalóan nem lenne ellenükre ennél több váddal is illetni őt.

A helyzet tehát kétségtelenül nyugtalanítóan bonyolult: benne van egy nagy háború kirobbanásának lehetősége a „görögökkel”, ráadásul egy olyan „puskaporos” levegőjű terepen, mint Itália, s ehhez társul az élethalálharcát vívó Tassilo, továbbá a vele szövetséges avarok betörésének fenyegetése. Károly uralkodása kezdete óta soha nem volt még egyszerre ennyiféle veszélynek kitéve (ABEL–SIMSON 1888, 620). Ezért érdemes közelebről is megvizsgálni, mennyire megalapozott egy Károly ellenes nemzetközi koalíció lehetősége, sorra venni a lehetséges ellenfeleket, s ellenőrizni, valójában mi és hogyan is történt.

A feltételezett „koalíció” tagjai közül a bajorok igaz meggyőződés nélküli, csekély belső ellenállását Tassilo letaszításával hamar semlegesíti Károly, azokat pedig, akik továbbra is ellenségesek maradnak, számúzi. Azzal, hogy Károly a birodalmon belül a legközelebbi ellenséget, Tassilót teszi ártalmatlanná, az egyedül helyes utat választja. Ezzel az első nagy sikerrel a súlypontot a maga oldalára billentve megnyitja az utat a többi ellenséggel való leszámoláshoz (ABEL–SIMSON 1888, 620).

A langobardok és bizánciak közös koalícióba tömörülésének valószínűségét, megbízhatóságát és tartósságát Károly észak-itáliai jelenléte (774) óta a frankokhoz való viszonyuk is bonyolítja; s láthatjuk, hogy a feltételezett szövetségesek korábban sem zökkenőmentes viszonyát (MENGHIN 1985, 192–204) éppen most is katonai konfliktus terheli (kétségének ad hangot SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 274 is. Az itáliai bizánci uralomról OSTROGORSKY 2003, 170). Annak lehetősége azonban, hogy Tassilo és az avarok közvetlen kapcsolatban álltak a bizánciakkal, „belső okokból valószínű, hiszen Tassilo és az avarok tudhattak a görögök frankokkal szembeni nyíltan hangoztatott ellenséges terveiről, ami megerősíthette őket saját elhatározásukban” (ABEL–SIMSON 1888, 620), ennél többet és konkrétabbat azonban bizonyosan nem jelentett.

Bizonyos csak az, hogy az avarok szövetkeztek a bajorokkal; nem véletlen, hogy Tassilo ellen a birodalmi gyűlésen elhangzó konkrét vádban is *csak* a

hozzájuk küldött követséget említik fel (*Ann. regni Francorum* a. 788 [RAU I. 54]). Különös hangsúlyt ad a vádnak, hogy bajorok szájából hangzik el, hiszen ők ismerték a legjobban Tassilo terveit, s tudták, hogy az avarokkal kötött szövetség nem kohlomány, hanem valós alapja van. Tassilo számára nem meglepő, hogy a hozzá legközelebb állók, köztük feltehetően Arno, salzburgi püspök is vele szemben lépnek fel, ez történt már egy évvel korábban is (vö. ABEL–SIMSON 1888, 624).

Egy Nagy Károly elleni, tervszerűen összehangolt, „kétfrontos” avar támadásról, miként Walter Pohl feltételezi (POHL 1988a, 314), mégsem beszélhetünk. Nem indulnak egyszerre két irányból, részben a Duna mentén Bajorországra, részben pedig a volt langobard királyság előretolt bástyája, Friaul felé törő avar csapatok. Mi több, ezen harcok egyikének a célja nem függ össze a „bajor ügyel”, másikának pedig a kiöltője nem avar.

1) Mert mi is történik a feltételezett „déli fronton”. Itáliába Friaulon át Veronáig hatolva az avarok valóban betörnek és feldúlják a veronai Szt. Zénó kolostort. Erre egy 837. évi veronai oklevélben megőrzött híradás utal, miszerint „Pippin király idejében, amikor az még gyermek volt, a hunok nemzetsége, akiket avaroknak mondanak, sereggel támadt Itáliára” (*Codice diplomatico veronese* n. 147, idézi KRAHWINKLER 1985, 149, Anm. 187; ABEL–SIMSON 1888, 642 szerint az avarok ekkor elszenvedett veresége alapozza meg a frank uralmat Isztrián, bár hozzáfűzik, hogy ez biztosan csak Pippin 791. évi hadjáratától kezdve állítható). Nagy valószínűséggel ez az a sereg, amelyik aztán — talán még Verona környékén — összetalálkozik Wineghisus frankjaival is, és csúfos vereséget szenved el tőlük. Az avarok ekkor támadnak utoljára Itáliára; Ridolfus notarius híradása, mely szerint 797-ben „hunok” törtek be Bresciába, feltehetően hibásan keltezett, valójában a veronai történésekkel egyidős esemény lehet (*Ridolfus notarius, Historiola XX*; KRAHWINKLER 1985, 149, Anm. 187).

Szádeczky-Kardoss Samu forrásértelmezése szerint „a keletrómai fél nem formális szövetkezés eredményeként, hanem csak az avar támadások kínálta kedvező helyzetet kihasználva támadott a nomádokkal egyidejűleg a Nagy Károly fennhatóságát elismerő dél-itáliai langobardokra” (SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 274). Ám a Frank Birodalmi Évkönyv szerzője a langobard – bizánci fegyveres összecsapást egyértelműen korábbra teszi, mint az avarok felbuklását; következőképpen az ok-okozati összefüggés is éppen fordítottja a feltételezettnek. Nem sokkal szerencsésebb Bóna István értelmezése sem, aki szerint az avarok a beneventumi herceggel alkotnak közös frontot. Ebben az esetben ugyanis magyarázatra szorul, miért támad rájuk az ugyancsak a

beneventumiak oldalán harcoló Wineghisus (BÓNA 1984, 338; a korabeli itáliai viszonyokról MITCHELL 1999, 96–98).

Hogy világosabban lássuk, mi is zajlik ekkor Itáliában, érdemes egy kicsit mélyebben megismerni az eseményeket. A bonyolult történet Beneventummal és Spoletóval 758-ban kezdődik, amikor a Pippin király által 756-ban langobard trónra segített, korábban Aistulf király (719–756) istállómesteri (*comes stabuli*) tisztét betöltő Desiderius (KRAHWINKLER 1985, 134–135) megkísérli kiterjeszteni hatalmát nemcsak Spoleto és Beneventum hercegségeire, de Itália bizánci és pápai fennhatóság alatt álló területeire is. Ekkor a spoletói Alboin herceget, Róma és a frankok bizalmi emberét foglyul ejti, Beneventumban pedig az előzőtt Liuprand helyére saját bizalmasát, Arichist (II. Arighis, 758–787) teszi (CLASSEN 1965, 541). Utóbbi hamarosan önálló politikába kezd, és sikeresen terjeszkedik a bizánciaktól és langobardoktól szabadon hagyott déli területek felé, míg Desiderius a beneventumi és a bajor herceg, továbbá a frank király apósaként elég erősnek érzi magát ahhoz, hogy megpróbálja Rómát bekebelezni. A pápa segítségére siető Károly — akinek utolsó csepp a pohárban, hogy Desiderius Róma alá érve azt követeli Hadrianustól, hogy kenje fel elhunyt testvérének, Karlmann-nak a fiait frank királlyá (LÖWE 1987, 138) — nemcsak patricius Romanorumként, de saját elementáris érdekéből is 773 késő nyarán Pávia, a langobardok hivatali és pénzügyi központja alá vonul, s kilenc hónap ostrom után elfoglalja, amivel gyakorlatilag az egész királyságot meghódítja. Még tart az ostrom, amikor Károly Rómába megy, rájlesztve a pápára is, aki attól tart, hogy langobard helyett frank fennhatóság alá kerül. Most először áll frank király Róma kapui előtt, ami annyiszor zárva maradt a langobard királyoknak. Ez a király azonban *patricius Romanorum*, ezért a pápa e rangnak megfelelő ceremóniával fogadja. Pávia eleste után Károly felveszi a langobard királyi címet is, ettől kezdve használja az oklevelekben a *Carolus dei gratia rex Francorum et Langobardorum atque patricius Romanorum* formulát (CLASSEN 1965, 549–550). Károly győzelmének hatására a spoletóiak önként csatlakoznak Rómához, átveszik a római hajviseletet, hűséget esküsznek Hadrianusnak és a pápa egyetértésével Hildebrantot választják meg új hercegüknek (773–788) (CLASSEN 1965, 554). Amikor 775-ben Hadrianus egy nagy összeesküvést vél felfedezni, miszerint a beneventumi és a spoletói, a friauli és a toszkánai hercegek Desiderius bizánciakhoz menekült fiát, Adelchist szándékozzák a páviai trónra visszatenni, Rómát pedig a görögöknek alávetni (KRAHWINKLER 1985, 123–136), Károly gyors megjelenése Friaulban csírájában fojtja el azt.

787. augusztus 26.-án Arichis beneventumi herceg meghal, s energikus özvegye, Desiderius lánya, Adalperga a túsul adott trónörökösnek, Grimoaldnak a kiadásáról tárgyal Károllyal, amikor a pápa újabb összeesküvés hírére veszi. Arichis ugyanis pár hónappal halála előtt még a bizánciakkal egyezkedett, hogy aláveti magát nekik, ha cserébe *patriciusi* méltósággal tüntetik ki és megkapja a nápolyi fejedelemséget. Az insígniákkal érkező követek azonban már nem találják életben a fejedelmet. Ezért inti a pápa Károlyt, hogy ne adja Arichis fiának, Grimoaldnak (III. Grimald, 788–806) a beneventumi hercegséget, de ő másként dönt s nem is csalatkozik. Grimoald a spoletói Hildebranddal közös hadjáratban — annak a Károly által küldött Wineghisusnak (Winigisnek) a felügyelete és vezetése alatt, aki majd Hildebrandot követi a spoletói hercegi székhelyben (ABEL–SIMSON 1888, 633) — megverik a szicíliai *patricius* és egy külön kiküldött *logothetos* vezette bizánciakat Calabriában. A hadjárat mérlege négyezer görög halott, köztük Johannes *sac-celarius*, a bizánci sereg egyik vezére, és ezer fogoly. Utóbbiak egyike Tarasios konstantinápolyi patriarcha testvére, Sisinnios, akit Károly csak tíz év múlva enged haza (a győzelemről még Grimoald síremlékén is megemlékeznek, vö. ABEL–SIMSON 1888, 633–635.) Ezzel a görög veszély jó időre elmúlik, Eirene és fia, VI. Konstantin között a trón körül kiújult harcok feledtetik az itáliai háborút (OSTROGORSKY 2003, 167). Adelchis visszatérésének reménye végleg szertefoszlik, konstantinápolyi patrícusként hal meg.

Grimoald, miután 791-ben elveszi VI. Konstantin császár sógornőjét, Evanthiat, igyekszik mindkét oldallal szemben megőrizni függetlenségét. Jellemző Nagy Károlyra, hogy felemásra sikerült nagy avar hadjárata után még 791 végén azzal küldi fiát, (Jámbor) Lajost Aquitániába, hogy gyűjtsön ott akkora sereget, amekkorát csak tud és igyekezzen Itáliába, testvére, Pippin megsegítésére, ahol a két testvér együttes erővel támad a beneventumi hercegségre és egy *castellumot* elfoglal (Vita Hludowici c. 6 [RAU I. 266–268]). Pippin 791–792, 793 és 800–801-ben vezetett hadjárata sem tudják megakadályozni azonban azt, hogy Grimoald, apja nyomdokait követve, kiépítse az önálló beneventumi államot, s ott egy, a római, langobard és bizánci művészeti és szellemi áramlatokat egyesítő, gazdagon burjánzó kultúrát teremtsen (CLASSEN 1965, 560–561).

Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a 788. évi itáliai eseményekhez még áttételesen sincs köze a bajoroknak. Az itáliai avar akció aligha hozható összefüggésbe a bajor belügyekkel, a bajor uralkodó párnak pedig biztosan nem volt közvetlen haszna belőle. Az avarok itáliai feltűnése hagyományosan jó itáliai langobard kapcsolataik ismeretében már nem annyira

megmagyarázhatatlan, s nem kizárt, hogy a langobard királyi trón visszaszerzéséért folyó harcokkal függ össze — ezért állnak látszólag a bizánciak oldalán —, bár az is elképzelhető, hogy a háttérben a Károly elől az avarokhoz menekült előkelő langobard nemesek, köztük Aio húzódnak meg. Az avar sereg mozgásának iránya és Aio birtokai, melyek Friaul, Vicenza és Verona területén feküdtek, ugyanis feltűnően egybeesnek...

Aio birtokairól Nagy Károly 799. február 2.-án Aachenben kiállított, a birtokok visszaadásáról intézkedő okleveléből értesülünk (MGH Dipl. Kar. I. 187, magyarul: SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 268). Tanulságos Aio további élettörténete: a 9. század elején comesként jelen van egy törvényszéki gyűlésen Isztrián, 809-ben egy oklevélben szintén comesként három fia — Alboin, Agisclaf, Ingobert — között osztja meg vagyonát. Életpályája csúcán, 811-ben *Aio Langobardus de Foro Iuli* a bázeli Haito püspökkel és a toursi Hugo gróffal Nagy Károly követe Konstantinápolyban (*Ann. regni Francorum* a. 811. [RAU I. 96]), aminek eredményeként a következő évben szerződésben határozzák meg a frank- és bizánci birodalom közti befolyási szférát az Adria északi felén (CLASSEN 1965, 602–603; KRAHWINKLER 1985, 140–143).

2) Az avarok feltételezett „északi frontjával” kapcsolatban még több kétely merül fel. Itt ugyanis kezdettől fogva nem az avar a támadó fél, hiszen az a „kis” frank csapat, amelyet Károly király küldött (missi) vezetnek, már első alkalommal is mélyen az avarok háta mögött, az Ennstól több tíz kilométerrel keletebbre, az Ybbs Dunába szakadásánál ütközik meg az avar örökkel. Az elszenvedett vereség után érthető módon igyekeznek az avarok revánsot venni, „bosszút” állni. A frankok azonban, feltehetően még mindig avar területen (WOLFRAM 1987, 254 szerint talán még mélyebben keletre, a tulli mezőn, ezt a véleményét azonban semmiféle adattal nem támasztja alá) Grahammanus és Audaccrus vezetésével újabb, immár megsemmisítő győzelmet aratnak felettük. Walter Pohl szerint ez alkalommal főleg bajorokból áll a sereg *cum aliquibus Francis* (POHL 1988a, 314), ezt azonban sem az *Ann. regni Francorum* a. 788 beszámolója nem erősíti meg, sem a többi korabeli évkönyv; azokban csupán általánosságban a keresztények győzelméről esik szó. De Bóna István kijelentésének sincs írott forrásokon alapuló valóságtartama, miszerint „a támadó frank (utóbb bajorra „javított” [sic!]) sereg élén két frank kiküldött, megbízott Grahamann és Audaccar álltak” (BÓNA 1994, 70; kiemelés tőlem, SzBM).

Károly mindkét küldöttje a bajor – sváb arisztokrácia jeles képviselője. *Grahammanus*/Graman a határ közeli Traungauban birtokos, a salzburgi Arno püspökkel szoros rokonságban lévő nemzetség tagja, 788–791

között szerepel a forrásokban, *Audaccrus*/Otakar pedig a karantán területekért felelős, a Tegernseeből alapított st. pölteni kolostor donátora, szintén sok neves személyt adó, több kolostort alapító család tagja, köztük Gerolddal, az avar fegyvertől eleső első Karoling prefektussal is rokon, stb (WOLFRAM 1987, 254; WOLFRAM 1995, 212; POHL 1988a 314, Anm. 25–26). A két gróf 788-ban már a keleti határ védelmével megbízott *missi domni regis Caroli* (VÁCZY 1974, 1057, 58. j.). *Audaccrust* hamarosan *Chadolus*/Cadaloc váltja fel, akit 802-ben Graman utódjával, Goterammal együtt Guntio váránál az avarok(?) leölnek. Említésüknél nem véletlen a *comites et missi* kifejezés, mert mint grófok a határ közeli területeken illetékesek, mint királyi küldöttek pedig a király személyes megbízottjai (WOLFRAM 1995, 212).

Az „álnok” Liutbergával szövetséges avarok „kétfrontos harcának” teóriája tehát meglehetősen gyenge (re)konstrukció. 1994-ben már Bóna István is úgy látja, hogy „utólagosan konstruált frank vádaskodásokat nem számítva, nincs egyértelmű, igazolható adat egy ténylegesen megkötött avar – bajor katonai szövetségre, másrészt komolyabb bajor – avar ellentétekre sem” (BÓNA 1994, 68). Nem igaz az itáliai események ilyenén értelmezése, s még kevésbé áll ez a Duna menti összecsapásokra. Sőt, miután a tényleges harcokra már csak Tassilo elfogása és bíróság elé állítása után kerülhet sor, hiszen az avarokkal szembenálló fél hadvezérei Károly király bajor arisztokratából Karolinggá vált tisztségviselői (*missi*), ezek a harcok éppen hogy azt példázzák, milyen gyorsan sikerül a Karolinggá vált bajoroknak hűségüket egy Avaria ellenes expanzióban bizonyítani (WOLFRAM 1987, 254).

A bajor – avar szövetség erőpróbájára már csak azért sem kerülhet sor, mert előbb végez Tassilóval „a frankpárti egyházi és világi puccs” (BÓNA 1984, 338). Tassilo 787. október 3.-án, Lech mezején teszi megalázó hűségesküjét Károlynak. 788. július elején ítélik el az ingelheimi birodalmi gyűlésen, majd a halálos ítéletet kolostorba küldésre enyhítő királyi kegynek köszönhetően július 6.-án tonzúrázzák. Károly 788. október 25.-én, a határ szervezése céljából tett látogatást követően — ami, ha hihetünk az *Ann. regni Francorum* fent idézett beszámolójának, az avarokkal megvívott ütközet(ek?) után zajlik le — egy adománylevelet bocsát ki Regensburgban (SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 274–275). A fegyveres összecsapásoknak tehát július 6. és október 25. között kell lezajlani (ABEL–SIMSON 1888, 641). De Károly látogatását a határnál úgy beállítani, hogy „bár a túlerőben lévő frankok győzelmet arattak az avar határőrségek felett [...] októberben már védelemben rendezkedtek be az Ennstól nyugatra” illetve, hogy

„788 októberében Nagy Károly Regensburgban már a bajor határok védelmezéséről *kénytelen* rendelkezni” (BÓNA 1994, 68, 70; kiemelések tőlem SzBM) az avarok irányában elfogult túlzás. Egyetlen forrás sem utal arra, hogy a frankoknak különösebb félnivalója lenne az avaroktól. Nem védekező reakcióról van szó, hanem a Karolingok Bajorországban való berendezkedéséről, aminek természetes velejárója a határvédelem megszervezése. Károly tökéletesen tisztában lehet „kiküldöttei” katonai sikerének értékével, ezért nem „döntő bizonyíték” a 791-ben még mindig az Ennsnél húzódó *limes certus* arra, hogy „az avarok végül is sikerrel megvédték a Duna völgyet” (u.o.).

A 788. évi harcokat tévedés tehát az avarok „gyengécske intervenciójának” értelmezni, aminek következtében megromlik a kaganátus pozíciója és elveszítik kedvüket a további támadásokhoz (POHL 1988a, 315). Hiszen jószerével arra sincs idejük, hogy megmutassák, miként viselkednének agresszorként, s semmit sem mutatnak meg valós haderejükből, vezetőik katonai képességéből és jövőbeli szándékából (korának történetírását hüen reprezentálja ABEL–SIMSON 1888, 642 véleménye, miszerint az avarok már ekkor bizonyítják alkalmatlanságukat a komoly ellenállásra, amit aztán Károly 791. évi nagy hadjárata még inkább megerősít). A Tassilóval kötött szövetség alapvetően önvédelmi jellegét mi sem bizonyítja jobban, mint az a passzivitás, ahogy a szövetséges bajor királyságban történeteket szemlélik. Láthatóan fel sem merül, hogy a bajor — pontosabban immár a Karoling — határokat fenyegető támadást készítsenek elő. Reakcióik az elmúlt évek frank lépéseire, mint a követküldés, a határ megerősítése, szövetséges keresése, nem az agresszió, hanem a védekezés megszokott, hagyományos megnyilvánulásai.

Az „avar kérdés” mégis akuttá válik, Károly királyt egyre többen sürgetik, hogy tűzze napirendre megoldását. Köztük van Alcuin, Károly tanítója és egyik fő tanácsadója, aki levélben kérdi, „...mit készül határozni király urunk az avarok ellenséges viselkedése (de Hunorum hoste) ügyében” (Alcuin Epist. 6. p. 31 [SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 277]). Ezért 790-ben Wormsban, illetve a kagáni udvarban sikertelen „egyezkedés (zajlik) közöttük országaik határaitól (de confiniis regnorum suorum), hogy mely területen legyenek azok” (Ann. qui dicuntur Einhardi a. 790; WOLFRAM 1987, 254; ez a vita azonban nem 788-ban vagy 790-ben, hanem már 782-ben elkezdődött, amikortól Nagy Károly döntő befolyásra tesz szert a bajor Kelet-politikában, vö. DEÉR 1965, 757).

Egyes vélekedések szerint a tárgyalásokon a frankok az új határt az Ennstől keletre az Ybbs-ig

szeretnék kitolni, ameddig a királyi *missi* vezette sereg 788-ban eljutott (POHL 1988a, 315). Mások szerint pusztán arról van szó, hogy Károly kelet felé szilárd határvonalat akar húzni, s ez csak az avarok rovására történhet (REINDEL 1981, 253), de van olyan vélemény is, hogy valójában Karinthia birtoklásáért folyik a harc (ABEL–SIMSON 1883, 11; ezzel szemben DEÉR 1965, 784–785). Utóbbi nézet szerint Károly nem az Enns és Bécsi erdő közötti „pusztaföldet” követeli az avaroktól, hanem az egykor bajor uralom alá jutott Karinthiát (VÁCZY 1971, 57). Csakhogy III. Tassilo bukása után nem kétséges, hogy Nagy Károly automatikusan örökölte az annak alárendelt népeket és területeket is, így Karinthiát is. Nem véletlen, hogy 791-ben Károly nem Karinthiára, majd azon keresztül keletre, hanem részben Észak-Itáliából, részben pedig a Duna mentén támad az avarokra (vö. még POHL 1988, 17, Anm. 94).

Hiába provokálják az avar felső vezetését, ők láthatóan nem igyekeznek magukra haragítani a frank uralkodót. Az Einhard-féle évkönyv következtetése, hogy „*e vetélkedés és vitatkozás volt az eredete és magja annak a háborúnak, amit utóbb (Károly) a hunok (avarok) ellen viselt*” (SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 277) egyértelműen spekulatív érvelés, utólagos magyarázat, a nyílt agresszió jól ismert kendőzése, a többi évkönyvírónál nem is találkozunk ezzel (GIESLER 1997, 17). Ehelyett az *Ann. regni Francorum*-nak a háború kitörésével egyidejű indoklásában hirtelen különös hangsúlyt kapnak az egyébként legfeljebb a távoli múltban elkövetett „nagy és elviselhetetlen gaztettek, melyeket az avarok a szent egyház és a keresztény nép ellen követtek el”. (Ann. regni Francorum a. 791 [RAU I. 58; SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 278]: *propter nimiam malitiam et intollerabilem, quam fecerunt Avari contra sacram ecclesiam vel populum christianum... ahol a propter nimiam malitiam et intollerabilem kifejezés nem a spontán tapasztalatra, hanem az avarokról szóló korábbi művekben, így pl. Paulus diaconusnál és Fredagarnál fellelhető irodalmi toposra vezethető vissza, vö. DEÉR 1965, 756–757). S ezt ismétli a 805 táján keletkezett, ugyancsak udvari szellemben íródott *Annales Mettenses priores*, amely szerint a háborút „*azok az igazságtalanságok (váltották ki), amelyeket az avarok a keresztény nép körében elkövettek*” (Ann. Mettenses priores a. 791 [MGH SS I. 78.]: *ut iniuriam, quam perpetraverunt Avari in populum christianum...*), miként a Pippin király 796. évi győzelmét megéneklő költemény is az antik időkől elkövetett számos gonoszsgót, a szentélyek és monostorok elleni támadásokat, az arany és ezüst szent edények elrablását stb. sorolja fel indokként (*Rhythmus de Pippini regis victoria Avarica**

[MGH Poet. Lat. I. 116], SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 292).

A támadó háború vallási igazolása az ágostoni *bellum iustum* tanítás szellemében Deér József szerint már a történeti tradíció második rétege, amit a 814–817 között átdolgozott frank évkönyvek és Einhard 830–836 között keletkezett *Vita Karoli*-ja állít előtérbe, míg a birodalmi évkönyvek eredeti változatában még a III. Tassilo és az avarok közötti szövetség és a határviták jelentik a háborús okot. De a vallási aspektus nyilvánvalóan jelen van már a kezdeteknél is, amit a háború bizonytalan kimenetelétől való félelem is motiválhat; ezért ezt a szempontot még erősebben hangsúlyozzák, mint a jóval tovább tartó, s egyébként szintén — jórészt — pogány szászok elleni háborúk esetében. Az uralkodó feladata, különösen a pogányokkal szemben, hogy mint *defensor ecclesiae* cselekedjék, amit az ókeresztény liturgia és a kora középkori uralkodói etika is előír, s amit a pápák

különösen hatásosan képviselnek a Karoling uralkodókkal szemben. A háború vallásos jellegét hangsúlyozza Károly majd 796-ban is, amikor az avar kincsekből elsősorban a pápának és birodalma egyházának ajándékoz. Viselkedésének propagandisztikus jellege félreismerhetetlen, amivel egyrészt a keresztény nyilvánosság felé a háború pogányellenességét hangsúlyozza, másrészt pedig a valóságosnál nagyobbak tünteti fel a barbár nép tényleges hatalmát és veszélyességét (DEÉR 1965, 727–731).

Ilyen előzmények után tehát bizonyosan nem éri váratlanul (BÓNA 1984, 338) és felkészületlenül az avarokat a hír, hogy Nagy Károly 791 nyarán Wormsból azért megy Regensburgba, hogy amilyen gyorsan csak lehet, hadjáratot szervezzen ellenük. A birodalom egész területéről várja ide a frank, alemann, szász, fríz, thüring, bajor, sőt szláv fegyverforgatókat (WOLFRAM 1987, 255).

Irodalom:

ABEL–SIMSON 1883

Abel, S.: *Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Karl dem Großen. Bd. II (Fortgesetzt von Simson, B.)*. Leipzig 1883.

ALFÖLDI 1933

Alföldi A.: *A kettős királyság a nomádoknál*. In: Em-lékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére. Kiadásért felel: Domanovszky S. Budapest 1933, 28–39.

BÓNA 1984

Bóna I.: *A népvándorlás kor és a korai középkor története Magyarországon*. In: Magyarország története, I. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk.: Székely Gy. Budapest 1984, 265–373.

BÓNA 1994

Bóna I.: *Az Avar Birodalom végnapjai. Viták és új eredmények*. In: Honfoglalás és régészet. Szerk.: Kovács L. Budapest 1994, 67–75.

CLASSEN 1965

Classen, P.: *Karl der Große, das Papsttum und*

Byzanz. In: KARL DER GROSSE 1965, 537–608.

DEÉR 1965

Deér, J.: *Karl der Grosse und der Untergang des Awarenreiches*. In: KARL DER GROSSE 1965, 719–791.

DOBROVITS 2001

Dobrovits M.: *Az avar kérdés és az avar népnév az orhoni feliratokon*. In: A Kárpát-medence és a steppe. Szerk.: Márton A. Budapest 2001, 86–105.

DOPSCH 1999

Dopsch, H.: *Die Zeit der Karolinger und Ottonen*. In: Geschichte Salzburgs. Stadt und Land, Bd. I. Vorgeschichte, Altertum, Mittelalter. Hrsg.: Dopsch, H. Salzburg 1999, 157–228.

ERDÉLYI 1982

Erdélyi I.: *Az avarság és Kelet a régészeti források tükrében*. Budapest 1982.

GIESLER 1997

Giesler, J.: *Der Ostalpenraum vom 8. bis 11. Jahrhundert. Studien zu archäologischen und schriftlichen*

- Zeugnissen. Teil 2: Historische Interpretation. Frühgeschichtliche und provinzialrömische Archäologie.* Rahden 1997.
- KARL DER GROSSE 1965
Karl der Große, Lebenswerk und Nachleben. Bd. I. Hrsg.: Beumann, H. Düsseldorf 1965.
- HELLMANN 1965
Hellmann, M.: *Karl und die slawische Welt zwischen Ostsee und Böhmenwald.* In: KARL DER GROSSE 1965, 708–718.
- KRAHWINKLER 1985
Krahwinkler, H.: *Friaul im Frühmittelalter vom Ende des fünften bis in die Mitte des zehnten Jahrhunderts.* Wien 1985 (Diss. Dokt. masch.).
- LAST 1978
Last, M.: *Die Sachsenkriege Karls des Großen.* In: Sachsen und Angelsachsen. Ausstellungskatalog. Hrsg.: Ahrens, C. Hamburg 1978, 111–116.
- LIGETI 1986
Ligeti L.: *A pannóniai avarok etnikuma és nyelve.* MNy 82 (1986) 129–151.
- LÖWE 1987
Löwe, H.: *Deutschland im fränkischen Reich.* In: Handbuch der deutschen Geschichte Bd. 1: Frühzeit und Mittelalter. Hrsg.: Grundmann, H. München, 1987, 24–47.
- MENGHIN 1985
Menghin, W.: *Die Langobarden. Archäologie und Geschichte.* Stuttgart 1985.
- MGH SS
Monumenta Germaniae historica, Scriptores
- MITCHELL 1999
Mitchell, J.: *Karl der Große, Rom und das Vermächtnis der Langobarden.* In: 799. Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Karl der Große und Papst Leo III. in Paderborn. Bd. III. Hrsg.: Stiegemann, C. – Wemhoff, M. Mainz 1999, 95–108.
- OSTROGORSKY 2003
Ostrogorsky, G.: *A bizánci állam története.* Budapest 2003.
- POHL 1988a
Pohl, W.: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.* München 1988.
- POHL 1988b
Pohl, W.: *Ergebnisse und Probleme der Awarenforschung.* MIÖG 96 (1988) 247–274.
- RAU I
Rau, R.: *Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte. Teil I (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters Bd. V). Die Reichsannalen, Einhard Leben Karls des Großen, zwei „Leben“ Ludwigs, Nithard Geschichten.* Darmstadt 1968–1987.
- REINDEL 1981
Reindel, K.: *Grundlegung: Das Zeitalter der Agilolfinger (bis 788). Politische Geschichte Bayerns im Karolingerreich.* In: SPINDLER 1981, 99–245, 249–349.
- SPINDLER 1981
Handbuch der bayerischen Geschichte. Bd. I. Das Alte Bayern. Das Stammesherzogtum bis zum Ausgang des 12. Jahrhunderts. Hrsg.: Spindler, M. München 1981.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1998
Szádeczky-Kardoss S.: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig.* Budapest 1998.
- SZÓKE 2004
Szóke B. M.: *A határ fogalmának változásai a korai középkorban (Adatok a Kerka-vidék kora középkori településtörténetéhez).* — *Changes in the concept of border in Early Medieval Period (Some data to the settlement history of the Kerka region).* ZsMúv 13 (2004) 177–192.
- VÁCZY 1974
Váczy P.: *A frank háború és az avar nép.* Századok 108 (1974) 1041–1061.
- WERNER 1965
Werner, K. F.: *Bedeutende Adelsfamilien im Reich Karls des Grossen.* In: KARL DER GROSSE 1965, 83–142.
- WOLFRAM 1987
Wolfram, H.: *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung 378–907.* Wien–Berlin 1987.
- WOLFRAM 1995
Wolfram, H.: *Grenzen und Räume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung.* In: Österreichische Geschichte 378–907. Hrsg.: Wolfram, H. Wien 1995.

The beginning of wars between Avars and Franks

In 791 Charles the Great launched his biggest military expedition against the Avars. The campaign was well planned and preceded by two important events. In 782 Avar ambassadors visited Charles at the headwaters of Lippe, where he held a diet; at the same time the Bavarian borders were reinforced. Subsequently, in 788, there were many clashes with the Avars along the Danube in Austria and Northern Italy.

The annals do not give an account of the reasons for the ambassadorial visit in 782 but several suggestions have been made. According to István Bóna, the Avar ambassadors visited Charles the Great because the king acted against the Avars' interest when he established relations with the Slavs. The Slavs lived in the east under fictive governance of the Avars. This situation became more complicated because the Sorabs, who lived between the Elb and Saal rivers, attacked Thuringia and the territory of the Saxons after the diet at Lippe. Moreover, they attacked the above mentioned territory not according to Charles' instruction but against his authorisation. Samu Szádeczky-Kardoss considered that the Frank attacks started from northern Italy and these campaigns were the reason for the Avar ambassador's visit, although Szádeczky-Kardoss could not provide a concrete background for the Frank attacks. This is because after 773–774 Charles occupied the territory of his ex-father-in-law, Desiderius. Then, between 775–776 at Friaul, he defeated the rebellion of Hrodgaud who revolted against the Franks. Lord Aio also actively participated in this rebellion and along with other high ranking notables he fled to the Avars. There is no information about military operation towards the Avars before the end of 780s'.

According to József Deér, the Avar ambassador's visit linked with the tension at the border at river Enns, where the Avars demonstrated their power by appearing there with a considerable army without causing any damage. The cause of the tension was that in the previous year in Worms, Tassilo III aith his fealty to Charles by providing twelve hostages. As a consequence, Charles had extensive influence over Bavarian internal politics. The Avars recognised the political shift and, because they considered their western border to be endangered, they demonstrated their power by sending an army. They aimed to show that the territory east from the river Enns was under their authority, even though *nihil nocuerunt*. This view is supported by Walter Pohl, who considered such Avar

action at *limes certus* along the Enns. This action of the Avar leaders can be viewed as a call for peace and a threat at the same time.

The ambassador's visit in 782 was the first sign that, although the historical sources implied otherwise, the leaders of the Avar khaganate were carefully monitoring the changing political relations outside their territory. The Avars reacted with rational self-defence against the increasingly powerful new European empire, the Carolingian, whose expansion affected their interest. The timing of the peace talks along the Lippe and the reinforcement of the Bavarian border implies that the Avars reacted in two ways: with indirect diplomacy and direct demonstration of their power.

The cautionary reaction of the Avars is understandable, because the internal politics of the khaganate was not as monolithic as in the earlier Avar periods, indicating a change in power relations within the Avar khaganate. This is demonstrated by the ambassadorial visit in 782 when amongst the ambassadors were not only the representatives of the *khagan*, which was a title of royal or imperial ranking, but the representatives of the *jugurrus* as well. Researchers who are concerned with the history of the end of the Avar empire have often paid insufficient attention to this although its importance can be seen in the light of later events.

Amongst the empires formed in the steppe, sharing of power was not uncommon and political power was often divided into administrative and military spheres. As a consequence territories became divided and autonomous, until new empires emerged. The characteristic of the later Avar khaganate is that the *khagan* (*qaān*), who originated in the juan juan, was held by a strong clan leader, whilst the office of *jugurrus* was unknown at that time. According to Lajos Ligeti, this division in power undeniably had sacral aspects, although the available information is not enough to assess the existence of sacral twin kings.

The *jugurrus* appears with *khagan* at the first time in 782 when *Caganus et Iugurrus, principes Hunorum* sent ambassadors to Charles the Great. The last appearance of the *jugurrus* title was in 796, when in a long and bloody civil war *Chagan seu Iugurro [...] a suis occisis*. Between these two dates the titles were not mentioned together, not even after the campaign in 791. The period between the two dates may imply that the sharing of power between the two titles was not temporary, but rather a permanent way of allocating power.

The writer of the annals of the Frank empire gave accounts of military incidents in 788 in Italy and at the Bavarian border. The annalist noted that the incidents *were insidiously planned by Tassilo and his evil wife Liutberga* (*Ann. Regni Francorum a. 788*). Many researchers consider that in 788 an extensive anti-Carolingian coalition was formed, although the only concrete accusation against Tassilo in the diet was that he sent ambassadors to the Avars (*Ann. Regni Francorum a. 788*). It seems to be an overstatement to assume that there was an organised Avar campaign against Charles the Great from two directions (Walter Pohl). There is no substantial evidence that the Avars launched two simultaneous campaigns along the Danube to Bavaria and towards Friaul, which was an outpost of the Langobards. Moreover, the aim of one of these campaigns does not correlate with "Bavarian affairs" and the other campaign was not initiated by the Avars.

The Italian campaign (Friaul) had no connection with the Bavarian internal affairs, and the Bavarian rulers did not profit directly from this campaign. The Avars traditionally had a good relationship with the Langobards, to the extent that they may have been involved in Langobard internal affairs. There is a possibility that the appearance of the Avars in Italy was connected with regaining of the throne for the Langobards. For this reason, the Avars seemingly supported the Byzantines. This further complicates the situation when one considers that amongst the rebels against Charles the Great there were Langobard nobles, one of whom was Aio who actually fled to the Avars. The direction of the Avar campaigns intriguingly coincided with Aio's lands which were situated within the area of Friaul, Vicenza and Verona.

There is more doubt about the assumed "northern campaign" of the Avars. Firstly, the Avars did not initiate this campaign. The aggressors were troops led by Charles' messengers (*missi*). The Frankish attack against the Avar guards took place where the Ybbs flows into the Danube, several tens of kilometres east from the border at Enns. This attack was followed by a victorious campaign within Avar territory, led by Grahammanus and Audaccrus against the Avars who wanted to retaliate.

For this reason the Avar campaigns in 788 cannot be considered as "weak intervention" (Walter Pohl), resulting from a weakening of the Avar khaganate and their reduced appetite for further attacks. The alliance between the Avars and Tassilo was fundamentally made for self-defence against the Franks. This postulation would seem to be proven by their passivity towards events within the allied Bavarian kingdom. It

seems that the Avars did not plan campaigns against the Bavarian, to be more precise Carolingian, borders. Frankish politics made the Avars send ambassadors, reinforce their borders and establish alliances. These steps are not indicative of aggressive politics, but rather are traditional manifestations of self-defence.

It seems that it was a futile effort from the Franks to provoke the Avar leaders against the Frankish empire and the Avars did not want to anger Charles the Great. The assumption that the *source of the war of Charles the Great against the Huns (Avars) was originated in rivalry and contest between them* (*Ann. Qui dicuntur Einhardi, a. 790*) is speculative. This explanation was an *a posteriori* argument to camouflage the aggression of the Franks; other annalists do not mention this reason for the outbreak of war. Instead, the *Annales Regni Francorum* was speculating about the outbreak of war and unexpectedly, particular attention was given to actions that could have happened in the distant past such as the *big and unbearable villain actions that the Avars committed against the Holy Church and the Christians*.

According to József Deér, aggression, justified by religion in terms of Augustin's *bellum iustum*, is a secondary, retrospective historical tradition. Such justification was brought to the fore by Frank annals between 814–817 and by Einhard's *Vita Karoli* that was written between 830 and 836. The original versions of the annals wrote that the reason for the war was the alliance between Tassilo III and the Avars as well as disagreements about borders. The religious aspects of aggression were present from the beginning of the campaigns, which may have been motivated by fear of possible ambiguous results of the war. For this reason the religious aspects of the war were emphasised more strongly, than in the case of war against the mostly pagan Saxons, which was actually longer than that with the Avars. The role of the king was, especially against pagans, to act as *defensor ecclesiae*. This formula was prescribed by a liturgy of Christian antiquity and medieval ethics. Popes were especially expectant of such ethics from the Carolingian rulers. The religious aspect of the war also seems to be justified by Charles the Great's gesture towards the pope and his own empire's church in 796, when some of the Avar treasures were given to them. Such gesture was clearly propagandistic, because towards the Christians he firstly emphasised the anti-paganistic nature of war, and secondly, in order to justify the war, he purposefully exaggerated the power and threat of the Avars.

Translated by Eszter Kreiter